



Jordbruksarealer ute av drift og ubrukte utmarksbeiter

OPPSUMMERING FRA ARBEDISMØTE DESEMBER 2016

NORSØK FAGINFO 1/2017

Norsk senter for økologisk landbruk

Rose Bergslid, Håvard Steinshamn
rose.bergslid@norsok.no,
havard.steinshamn@nibio.no



Den siste bonden har forlatt bygda. Alt jordbruksareal gror igjen. Ei utviking stikk i strid med nasjonale målsettinger.
 Foto: Rose Bergslid

I desember 2016 arrangerte NORSØK i samarbeid med Møre og Romsdal Bondelag og NIBIO et arbeidsmøte med målsetting:

Diskutere tiltak som kan bidra til økt bruk av ledige jordbruksareal- og beiteressurser på inn- og utmark i Møre og Romsdal.

I perioden 2003 – 2013 har gras- og beitearealet i Møre og Romsdal blitt redusert med om lag 10 %. Samtidig er det en politisk målsetting at husdyrproduksjonen så langt som mulig skal skje på grunnlag av norsk grovfôrareal, beitebruk og norske fôrråvarer. Skal vi lykkes med det krever det at vi bruker jord- og beiteressursene våre langt bedre enn i dag.

I sin rapport «Vestlandsjordbruket – vinn eller forsvinn? beskriver AgriAnalyse en utvikling som går i feil retning i forhold til Regjeringens mål.

«I dag ser vestlandsjordbruket en større nedgang i antall bruk og areal sammenlignet med resten av landet. Fra begynnelsen av 2000-tallet klarer ikke de gjenværende bøndene å drive videre arealene som blir frigjort fra de nedlagte brukene, og flere områder trues av «sistebonde-effekten», der det kun er én eller få gjenværende bønder, og slutter de eller den, vil alt areal i en grend gå ut av drift.» (Rapport 2 – 2016)

Hovedutfordringer:

Det er mange årsaker til at areal går ut av drift og utmarksbeiter gror igjen. Det er blant annet:

- Arbeidskrevende - det lønner seg ikke å drive små/bratte/marginale områder
- Sentralisering av bønder og dyr til de beste jordbruksområdene
- Svak håndheving av driveplikten
- Manglende ressurser og kompetanse i kommunene til å jobbe med beitefremmende tiltak og utfordringer
- Sosiale forhold i bygda som det er vanskelig å løse opp i
- Et økende antall passive grunneiere med liten forståelsen for hva det innebærer å drive landbruk med dyr, gjødsel, gjerder og lignende

- Kraftfôr har blitt relativt billig i forhold til grovfôr
- Rovdyr

Bruk av areal- og beiteressurser er viktig for landbruket, men det er også en viktig sak for samfunnet. Store ressurser og potensiell verdiskaping tapes på grunn av manglende evne til konstruktiv «jord- og beitesamhandling» rundt om i bygdene. Det er mye å ta tak i både lokalt, regionalt og nasjonalt.

Metode

For å diskutere disse utfordringene ble en sammensatt gruppe av forskere, rådgivere, bønder og forvaltning invitert til å delta på en dag med innledende foredrag og gruppearbeid. Deltakerne ble delt inn i tre grupper med ett fokusområde hver. Gruppe 1 skulle konsentrere seg om utfordringer i forhold til dyrkamark. Både arealer som går ut av drift, men også utfordringen med at mye jordbruksareal blir drevet svært ekstensivt. Gruppe 2 fokuserte på innmarksbeiter. Ny driftsstruktur og gammel eiendomsstruktur er utfordrende i forhold til effektiv og god bruk av alle innmarksbeitene på gårder som har slutta med sjølstendig drift. Gruppe 3 konsentrerte seg om nedgang i bruk av utmarksbeiting. Utfordringer i forhold til rovdyr er en stor og krevende sak i seg selv. Det ble bestemt at rovdyrutfordringer skulle holdes utenfor denne dagen. I forhold til areal- og beitebruk er det mye som henger tett sammen, og det var naturlignok vanskelig å ha klare skiller mellom de tre fokusområdene.

Deltakere på møtet:

Birgit Oline Kjerstad, melkebonde og regiontillitsvalgt i Tine
 Tore Reiten, melkebonde
 Bjørn Egil Flø, forsker i NIBIO
 Håvard Steinshamn, forsker i NIBIO
 Unni Støbet Lande, forsker i NIBIO
 Nils Sanden, jordbrukssjef i Midsund kommune
 Arnar Lyche, Org. sjef i Møre og Romsdal Bondelag
 Oddvar Mikkelsen, styreleder i Møre og Romsdal Bondelag
 Kristin Sørheim, forsker NORSØK
 Asbjørn Dahlen, ammekuproducent og leder av Tyr Møre og Romsdal
 Ingunn Tørset, sauebonde og leder i Rindal Sau og Geit
 Maud Grøtta, rådgiver i Landbruk Nordvest
 Rose Bergslid, rådgiver i NORSØK og Møre og Romsdal Bondelag
 Eli Sæther, styremedlem i Møre og Romsdal Bonde- og Småbrukarlag
 Ottar Longva, assisterende direktør – Fylkesmannens landbruksavdeling
 Andreas Lilleheier Aarset, jordbrukssjef i Tingvoll kommune
 Eystein Oppdøl, sauebonde og driver av Renndølssetra i Innerdalen

Første del av dagen ble brukt til innledende foredrag. Styreleder i Møre og Romsdal Bondelag Oddvar Mikkelsen og assisterende direktør fra landbruksavdelinga i fylket Ottar Longva innledet med mål, utvikling og utfordringer i forhold til jordbruksareal og beitebruk i fylket. Mikkelsen viste at vi har en betydelig nedgang i grasareal i fylket. Longva innledet om ny landbruksmelding for fylket med fokus på økt beiting. Fylkesmannen er interessert i å bidra for å få fram gode ideer og prosjekt. Regiontillitsvalgt i Tine Birgit Oline Kjerstad ga forsamlingen et «skråblikk» på jorda, beiteressursen og bygda. Hvordan reduserer man interessekonflikter mellom beitedyr og «folk flest»? Hun konkluderte med at vi trenger økt og bedre kommunikasjon mellom bønder, jordeiere

og kommune. Siste innleder var NIBIO-forsker Bjørn Egil Flø med sitt innlegg «tapte jorder – om grender og grannar i matjordforvaltninga». Modernitetens individualiserende kraft har svekket den sosiale kapitalen og bygdas evne til kollektiv organisering. Mange møtepunkter er forsvunnet og folk driver hvert med sitt. Resultatet blir at bygdene blir sosialt dysfunksjonelle i f.eks. evnen til å organisere god bruk av areal- og beiteressurser. Dette illustrerte han med eksempel fra en studie i ei grend på Nord-Vestlandet. For å løse opp i disse utfordringene trenger bygdene støtte. Både i form av lovhjemler til å gripe inn når det er nødvendig, og menneskelige ressurser som kan bidra med tilrettelegging og konflikthåndtering.



Forsker Bjørn Egil Flø holdt et svært relevant og spisså foredrag om utfordringer med å få bedre bruk av jordbruksarealer i ei bygd. Foto: Rose Bergslid

Før gruppearbeidet fortalte jordbrukssjef Nils Sanden om sitt arbeid med å få ledig jordbruksareal tilbake i drift i sin kommune. Et svært konkret og nyttig innspill. Innleggene danner grunnlag for diskusjoner i de ulike gruppene.

Oppsummering gruppe en - dyrkamark og svak drift:

Lokalt:

- Det må legges til rette for bedre samhandling mellom aktive bønder, lokalbefolkningen og grunneiere som

sitter på jord som ikke drives optimalt. I dette arbeidet må kommunen ta en aktiv rolle. Gjennom blant annet å jobbe for:

- Større aksept og forståelse for landbruket i kommunen
 - Bruk av dyrkamark og beiteressurser i inn- og utmark må inn i kommuneplanen sin arealdel
 - Utarbeide «kjerneområde landbruk» for jordbruksarealet i kommunen som forankres politisk
 - Økt forståelsen for de plikter som følger med eiendomsretten til jord
- I mange områder får ikke bønder tilgang til areal, samtidig som arealer i nærheten drives svært ekstensivt, drives ikke i det hele tatt eller bare beitepusses. I disse områdene bør driveplikten håndheves sterkere. Det krever en innsats fra landbrukskontoret. Mange landbrukskontor er «skåret til beinet» og blir tillagt andre kommunale oppgaver. Det er uheldig i forhold til å bidra til å utvikle landbruket og ta i bruk lokale arealressurser.

Regionalt:

- Det bør jobbes for å utvikle et verktøy som kommunene kan bruke i sitt arbeid med å håndheve driveplikta. Dersom kommunene får tilgang til en «pakke» hvor fremgangsmåte, maler til brev, beskrivelse av fremgangsmåter o.l. blir det betydelig lettere og arbeidsbesparende å ta fatt på jobben.
- Under innledningen blei forsamlingen presentert for et eksempel fra Østlandet, «Styve-eksemplet», der grunneier og bonde hadde løst utfordringer knyttet til kostbart dreneringsbehov på leiejord og bondens behov for sikkerhet i forhold til investeringer i leiejorda. Det kan

utarbeides en mal med bakgrunn i dette eksemplet som kan sendes ut til alle landbrukskontor og gjøres tilgjengelig for alle bønder – som et forslag til hvordan man kan løse kostbare dreneringsbehov eller andre nødvendige langsiktige investeringer på leiejord.

- Jordleieforhold bør i langt større grad «profesjonaliseres» for å øke viljen til langsiktige avtaler og driftsmessige gode løsninger.

Nasjonalt:

- Vi har et lovverk som er tilpasset 30-års landbruk. Siden den tid har bruksstrukturen endret seg voldsomt. Vi har høy andel leiejord, og det betyr at den aktive bonden forholder seg til mange grunneiere. Det kan være krevende, og ofte blir bondens behov nedprioritert til fordel for andre ønsker (hjortejakt, ikke beitedyr pga. lukt/fluier, gamle gjerder som ikke skal flyttes osv.). Dette reduserer bondens mulighet for optimal utnyttelse av arealressursene. Vi trenger rettsvirkemidler som gjør det enklere å prioritere jordbruksdrift over andre og mindre viktige hensyn og behov som grunneierne kan ha.

Forskning/rådgiving

- Den totale samfunnsmessige effekten av ulike bruksstrukturer bør studeres nærmere. Med utgangspunkt i målet om bruk av arealressursene, verdiskaping og et landbruk over hele landet – hva vil effekten av ulike bruksstrukturer være? Hvilken bruksstruktur vil bidra til høyest total måloppnåelse for norsk landbruk?
- NIBIO og NORSØK bør i løpet av 2017 søke om et forskningsprosjekt (f.eks. Regionalt Forskningsfond Midt – Norge, eller

"Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri"). En kan ta utgangspunkt i det arbeidet Midsund kommune har gjort med oppfølging av driveplikten. I tillegg finner man andre kommuner som har gjennomført lignende arbeid. Med bakgrunn i erfaringer fra disse kommunen lages et verktøy som kan lette arbeidet med å få bedre bruk av tilgjengelige areal- og beiteressurser i kommunene.

Oppsummering gruppe to – innmarksbeiter:

Lokalt:

- Når arealer ikke brukes er det fordi det ikke lønner seg for bonden å bruke dem, eller at det er så mye «heft» forbundet med bruken at det er lettere å la det være. Det er utfordrende for enkeltbønder å forholde seg til mange grunneiere med ulike behov og interesser. Det gjør beitinga både tidkrevende og kostbar. Inndeling og størrelse på mange beiter er tilpasset en annen driftsstruktur. Med større buskaper trenger bonden større sammenhengende beiteområder for å få til lønnsom og god beitedrift. Da må større områder sees i sammenheng. Kanskje må noen gjerder gå over flere eiendommer – også der hvor grunneieren nekter fordi han f.eks. bruker å slippe hunden sin løs akkurat der.
- Beiteressursene bør kartlegges på grende- og kommunenivå. I en beitebruksplan kan utfordringer og tiltak som bør gjennomføres for å få til en bedre og mer hensiktsmessig bruk av ressursene beskrives. I den forbindelse kan bygda mobiliseres – få folk sammen – informere og skape engasjement om bruk av jorda og beiteressursene – til beste for alle som bor der.

Regionalt

- Lage arenaer for samling av fagfolk og bønder med fokus på areal- og beiteressurser. Gjennomføre lokale prosesser hvor fylkesmannens medarbeidere på arealforvaltning deltar sammen med kommunen.
- Jobbe for større grad av samordning av tilskudd til beitetiltak. I dag gis det tilskudd fra to ulike ordninger. SMIL-midlene som kommunen forvalter, og tilskudd til verneområder eller prioriterte naturtyper som forvaltes av miljøvernavdelinga.

Nasjonalt

- Samle sammen erfaringer fra ulike prosjekt rundt om i landet. Det er jobbet mye med beiterelaterte utfordringer. Sluttrapporter, tips og råd bør samles på en nasjonal nettside slik at de er lett tilgjengelig for erfaringer, tips og ideer til andre.
- Deler av landet gror igjen, men ingen har ansvar for å gjøre noe med det. Skal utviklingen endres kreves langsiktig, målretta arbeid og virkemidler for å snu utviklinga i riktig retning.



Kulturlandskap og biologisk mangfold er en svært verdifull bieffekt av beiting. Foto: Heine Schjølberg

Oppsummering gruppe tre - bedre bruk av utmarksressurser:

Lokalt:

- For å **identifisere beiteressurser og sikre god bruk av dem** bør kommunene ha en beitebruksplan. Beiteprosjektet i Agder og Telemark 2008/09 har mye nyttig informasjon i forhold til arbeid med beitebruksplan. Sjukdom er også et viktig tema i beiteområdene. I en god beitebruksplan vil en kunne se hvor sykdomstrykket (f.eks. Alveld, og Sjødogg) er størst og dermed styre beitetrykket unna potensielle sykdomsområder.

Regionalt

- Det bør jobbes for å finansiere en stilling som beitetilrettelegger (f.eks. 50 %?) hos Fylkesmannen. Vedkommende kan spesialisere seg på beiterelaterte utfordringer og være en ressurs for kommunen som ønsker å jobbe for bedre utnytting av beiteressursene i egen kommune. I konfliktsituasjoner kan det være nødvendig å få inn en person utenfra til å finne løsninger som alle kan enes om.

Nasjonalt:

- Elektronisk overvåking av beitedyr er et verdifullt verktøy som bidrar til å lette tilsynet og holde bedre kontroll med dyr i forhold til sykdom og rovdyr. Bruken bør økes og hele landet bør være dekket.
- Tilskuddsordningene bør gjennomgås. Er det på tide å tenke helt nytt? Kan Norge dra nytte av erfaringer fra andre land som f.eks. Sveits?
- Er beiterelatert regelverk tilpasset dagens landbruk, eller er det på tide med justeringer?

Forskning/rådgiving

- Hvordan får vi fram den totale verdien av utmarksbeiting? Hva er verdien av økosystemtjenester? Setring i Innerdalen er et godt eksempel på at beiting og setring skaper store verdier. Kyr og sauer høster føreheter som ellers ikke ville blitt brukt, landskapet holdes åpent, melk videreforedles og selges, et stort antall turister og turgåere får opplevelser med dyr, kulturlandskap og verdens beste vafler hvert eneste år. Hvordan verdsetter vi dette?
- Legitimiteten til Norsk landbruk ligger i at vi utnytter våre egne ressurser. Klarer vi ikke det faller mange av argumentene for å opprettholde et landbruk her i landet. Det er mange forsknings-/rådgivingsprosjekt som jobber med dette. Innsatsen på dette fagområdet må holdes opp.



Eystein Oppdøl driver Renndølssetra i Innerdalen med verdens beste vafler. Opplevelsene står i kø for de mange som tar turen dit hver sommer. Alle foto: Rose Bergslid

Prioriterte tiltak:

1. Med utgangspunkt i arbeidet som er gjort i Midsund kommune settes det i gang et arbeid for å lage et verktøy for oppfølging av driveplikten som tilbys alle kommunene.
 - a. Det søkes om prosjektstøtte gjennom Regionalt Forskningsfond eller andre relevante forskingskilder.
 - b. Dersom søknad ikke innvilges vurderes det om Fylkesmannen i samarbeid med prosjekt «Økt og bedre beiting» tar jobben.
2. Prosjekt «Økt og bedre beiting» i samarbeid med Fylkesmannen og en utvalgt kommune lager en beitebruksplan

for den utvalgte kommunen. Metode beskrives og «malen» tilbys i etterkant alle kommunene i fylket. Beiteprosjektet gjennomført i Agder og Telemark i 2008/09 har mye nyttig informasjon i forhold til dette arbeidet.

3. Det bør jobbes for å finansiere en stilling som beitetilrettelegger (f.eks. 50 %?) hos Fylkesmannen. Vedkommende kan spesialisere seg på beiterelaterte utfordringer og være en ressurs for kommunen som ønsker å jobbe for bedre utnytting av beiteressursene i egen kommune. Prosjekt «Landskap i drift» fra Fylkesmannen i Hordaland kan være til god inspirasjon og hjelp i et slikt arbeid.



Skal dyrkamark og beiter gro igjen eller skal de brukes til verdifull matproduksjon med mange positive bieffekter? Utfordringene er mange, og vil blant annet kreve at det brukes ressurser på helhetlig tilrettelegging rundt om i bygdene. Foto: Rose Bergslid (øverst) og Heine Schjølberg.

Beitemøtet ble finansiert ved hjelp av to prosjekt. Prosjekt «Beiteressurs», finansiert fra Regionalt Forskningsfond m.fl., og prosjekt «Bedre og økt beiting» finansier av Møre og Romsdal Fylkeskommune m.fl.



Deltakere på beitemøte 9.12.2016: Fra venstre bakerste rekke: Unni Støbet Lande, Nils Sanden, Ottar Longva, Håvard Steinshamn, Asbjørn Dahlen, Oddvar Mikkelsen, Eystein Oppdøl, Kristin Sørheim og Tore Reiten. Fra venstre første rekke: Ingunn Tørset, Bjørn Egil Flø, Birgit Oline Kjerstad, Rose Bergslid, Arnar Lyche, Eli Sæther, Maud Grøtta, Andreas Lilleheier Aarset deltok på møtet, men var ikke tilstede da bildet blei tatt. FOTO: Susanne Friis Pedersen

Jordbruksarealer ute av drift og ubrukte utmarksbeiter

1 | 2017

NORSØK FAGINFO

Ansvarlig redaktør: Turid Strøm

Forfattere: Rose Bergslid, NORSØK og Håvard Steinshammen, NIBIO

ISBN: 978-82-8202-031-2

www.norsok.no